

Groen aan de overkant: de Zuidplas- en aangrenzende polders

Arend Hoogeveen

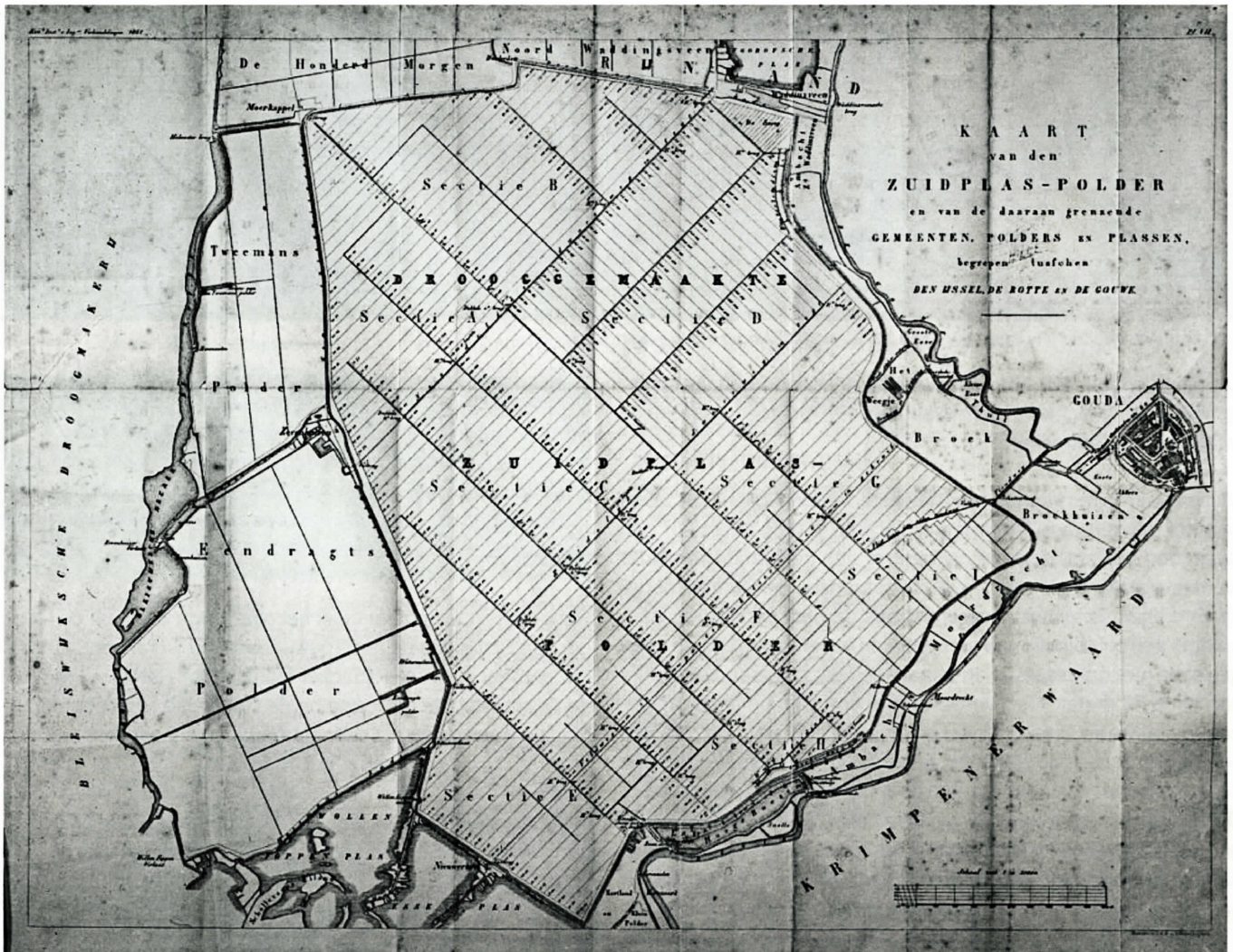
In dit blad wordt vaak geschreven vanuit het perspectief van de westkant van de Rotte, waar het Trefpunt staat. Aan de 'overkant van de Rotte' ligt de diepste polder van Nederland: de Zuidplaspolder, ver beneden de gemiddelde waterspiegel van de Noordzee: het Normaal Amsterdams Peil (NAP). Het is dus niet vanzelfsprekend dat we onze voeten (en natuurlijk ook de rest) droog kunnen houden. Nog maar 175 jaar geleden is de Zuidplas drooggemalen, een goed moment om hier even bij stil te staan en in vogelvlucht weer te geven op welke wijze het mogelijk is om in dit unieke poldergebied te kunnen (blijven) wonen, werken, recreëren en, niet in de laatste plaats, de natuur te beleven.

In de Middeleeuwen was de Zuidplaspolder, globaal het gebied tussen de Hollandse IJssel, de Rotte en de Gouwe, een gebied met moerassen en bossen, dat door de hoge grondwaterstand in de loop der eeuwen sterk was verveend. Vanaf het eind van de 15e eeuw werd het veen afgestoken, aanvankelijk boven de waterspiegel maar al snel ook uitgebaggerd tot meters eronder. Na droging werd het veen - turf - als brandstof gebruikt. Zo ontstonden ten westen van Gouda en Waddinxveen, van Moerkapelle in het noorden en tot aan Nieuwerkerk aan den IJssel in het zuiden enorme diepe veenplassen met een oppervlakte van ongeveer 4200 hectare. Een landschap dat nu nog bij de Reeuwijkse Plassen is te zien, samen aangeduid als de Zuidplas. De plassen werden gescheiden door hoger gelegen weggetjes waaraan de bewoonde gebieden lagen. Deze gebieden bleven gespaard en liggen dan ook als een soort veeneiland hoger dan de omgeving.

Al ver vóór de drooglegging werden in het gebied sloten gegraven en sluizen en windwatermolens gebouwd, echter meermalen bleek dat het diepe water moeilijk in toom te houden was. Begin 19e eeuw was de situatie enkele keren door deze 'verderfelijke binnensee' zo kritiek, dat Koning Willem I in 1816 besloot tot de drooglegging ervan. De aan de Zuidplas grenzende Tweemans- en Eendrachtspolder, de polder De Honderd Morgen, de Oostpolder, de Hoogdorpsse polder en de Polder Esse, Gansdorp en Blaardorp waren al eerder drooggelegd.

Waterbouwkundig ingenieur Jan Anne Beijerinck heeft het plan tot drooglegging van de Zuidplas ontworpen en ook onder zijn leiding is de feitelijke drooglegging uitgevoerd. Het eerste werk - vanaf 1828 - was het aanleggen van de Ringvaart en de Snelle Sluis in Moordrecht. Tussen 1836 en 1839 is de Zuidplas door een dertigtal windgedreven poldermolens en, ter ondersteuning, door twee stoomgemalen drooggemalen. Sindsdien is de Zuidplaspolder de eerste door de staat gefinancierde polder in Nederland. Op basis van een lijn tussen de kerktorens van Moordrecht en Moerkapelle (huidige Middelweg en Bredeweg), werd in de drooggelegde Zuidplaspolder een raster ontworpen met daarin 'blokken' van ongeveer 800 x 800 meter. De sloten eromheen werden 'tochten' genoemd. Deze tochten vormen de basis voor de waterhuishouding in de polder. Tot op de dag van vandaag is dit patroon zichtbaar in het landschap.

Direct na de drooglegging kon de polder met de dertig poldermolens en de twee stoomgemalen droog gehouden worden, maar voor de landbouw was het ook belangrijk om het water op peil te

Droogleggingsplan door J.A. Beijerinck. Uitgegeven door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, 1815. Bron: Nationaal Archief

houden. De oude stoomgemalen voldeden onvoldoende. In de laatste twee decennia van de negentiende eeuw werden twee nieuwe gemalen met centrifugaalpomp gebouwd: de 'Van Gennep' aan de Kortenoord tussen Nieuwerkerk en Moordrecht en de 'Van der Breggen' onder Waddinxveen. Het Van Gennep gemaal is nog in het landschap herkenbaar en is nu als woonhuis in gebruik. Helaas zijn de molens in de loop der jaren afgebroken, één molenstomp staat nog aan de Westringdijk in Moordrecht.

Laagste punt van Nederland

Na de drooglegging lag het waterpeil in de Zuidplaspolder rond de AP -5,60 meter, in 1920 was het waterpeil reeds gezakt tot zo'n NAP -5,97 meter. In de loop der jaren is de bodem van de Zuidplaspolder door inklinking steeds verder gedaald. In 1995 is de hoogte van het laagste punt van Nederland opnieuw gemeten: NAP -6,74 meter, een weiland in de Zuidplaspolder bij de Parallelweg Zuid/3e Tocht in Nieuwerkerk aan den IJssel. In 2005 is door de nog steeds voortdurende inklinking een correctie van 2 centimeter doorgevoerd en ligt het laagste punt van Nederland en van de Europese Unie (op een gedeelte eerste plaats met de Lammefjord in Denemarken) nu op een hoogte van 6,76 meter beneden het NAP. Het laagste waterpeil van de Zuidplaspolder ligt bij Waddinxveen op NAP -7,10 meter.

Waterbeheer

In de Zuidplaspolder zijn bijna 100 verschillende waterpeilen (let maar eens op de vele schouwpeilen). De tochten en sloten zorgen er nu nog steeds voor dat, met behulp van de ontelbare overlopen

en (afsluitbare) duikers, het water in het poldergebied - op basis van wettelijk vastgelegde Peilbesluiten - op de gewenste niveaus blijft. Deze wateren zijn nodig om het overtollige water tijdelijk te kunnen bergen en naar de gemalen te geleiden.

Een reeks van gemalen zorgt ervoor dat het water op het juiste peil blijft en op de plaats is waar het hoort. Het overtollige water moet wel tot 9 meter worden opgepompt naar de boezemwateren (Rotte, Ringvaart en Gouwekanaal) of direct naar de Hollandse IJssel. Door het hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard (hsk) worden in de Zuidplas- en omliggende polders tal van onder- en poldergemalen bediend, ieder met een eigen verzorgingsgebied. Bijzonder is het Abraham Kroes gemaal aan de IJsseldijk halverwege Nieuwerkerk en Moordrecht. Sinds 1971 pompt dit gemaal het water zowel rechtstreeks uit de 3e tocht in de Zuidplaspolder als vanuit de Ringvaart naar de Hollandse IJssel, een zeldzame combinatie. De grotere boezemgemalen zijn herkenbaar in het landschap en hebben veelal een naam, zoals bijvoorbeeld gemaal De Wilde Veenen bij Moerkapelle en gemaal ir. J.M. Leemhuis-Stout bij Oud-Verlaat. Wil je meer weten over de verschillende verzorgingsgebieden (of wellicht over het gebied waar je woont) en maalcapaciteiten van de gemalen, kijk dan op de website www.hhsk.nl/gemalenboek.

De Ringvaart is een belangrijke boezem om het water in de Zuidplaspolder in toom te houden, de poldergemalen lozen het water op deze vaart. De door veendijken omsloten Ringvaart is karakteristiek en niet weg te denken in het polderlandschap.

Schematisch overzicht laagste punt van Nederland © Arend Hoogeveen

De naam suggereert dat de Ringvaart strikt genomen de polder geheel omsluit, echter tussen Waddinxveen en Moerkapelle is de vaart niet doorgetrokken.

Vissen gaan in het voorjaar van het buitenwater (Hollandse IJssel) naar de relatief warmere sloten en tochten in de polders om zich daar voort te planten. In het najaar is er een trek vanuit de polder weer terug naar de IJssel. Om deze natuurlijke (hoofd)trek mogelijk te maken, is bij het Abraham Kroes gemaal een vistrap aangelegd: een combinatie van een gesloten hevelvistrap en een open gedeelte met rustplaatsen. In totaal heeft deze vistrap een lengte van circa 70 meter. De trap wordt met een vacuümpomp volgezogen met water, waardoor het water langzaam door de buis van de Ringvaart naar de Zuidplaspolder stroomt. De vissen kunnen op deze manier van beide kanten door de hevelvistrap zwemmen. Door in de vismigratieperiodes elke nacht 3 extra loze schuttingen (zonder dat er een schip doorgaat) uit te voeren met de sluis tussen de Ringvaart en de Hollandse IJssel, kunnen de vissen van de IJssel naar de Ringvaart zwemmen en andersom.

De Rotte is het hoge boezemwater om het overtollige water uit de polders aan weerszijden van deze veenrivier op te vangen en af te voeren. Vroeger - vóór de veenwinning - lag de Rotte lager dan het omliggende veen en kon het water op natuurlijke wijze afstromen richting de Maas. Door de drooglegging en intensieve ontwatering is gedurende enkele eeuwen het veen in de polders gedaald. Hierdoor ligt de Rotte nu een stuk hoger dan de aangrenzende polders. Het verschil kan oplopen tot zo'n 2 tot 3 meter, bij de oorsprong in Moerkapelle wel tot 4 meter. Bij het Oostplein in Rotterdam wordt het overtollige water van de Rotte door het gemaal mr. U.G. Schilthuis in het Boerengat geloosd. De capaciteit van dit gemaal is maximaal 1200 m³ water per minuut, dat betekent dat per etmaal ruim 2 centimeter neerslag uit de Rotte kan worden afgemalen.

Als het water in de Rotte door overvloedige regenval te hoog zou dreigen te worden en het gemaal bij het Oostplein deze hoeveelheid niet tijdig kan verwerken, wordt het teveel aan water tijdelijk opgeslagen in de Eendragtspolder. Speciaal voor dat doel is er een waterberging aangelegd waarin 4 miljoen m³ water kan worden geborgen. De aflat, Eendragter Verlaat geheten, pompt bij zo'n situatie de berging met een hoeveelheid van 1200 m³ water per minuut in ongeveer 55 uur 'vol'. Bij een grote calamiteit wordt ongeveer 1 miljoen m³ water daarvan in het achterliggende plas- en drasgebied geborgen. Na enige tijd, als het waterniveau in de Rotte weer op het normale peil is, kan het water weer in ongeveer 3 weken worden afgevoerd. Via de sloot langs de Middelweg wordt het water door het gemaal ir. J.M. Leemhuis-Stout in Oud Verlaat weer op de Rotte geloosd.

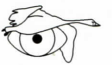
Onder het laagste punt wordt verstaan het punt dat de gemiddelde maaiveldhoogte weergeeft van een door mens en dier beloopbaar, nagenoeg horizontaal gebied van ongeveer 1 hectare en dat, gemeten ten opzichte van het NAP, lager ligt dan enig ander maaiveld in Nederland. Het Normaal Amsterdams Peil is de gemiddelde waterhoogte van de Noordzee.

Het gemaal Oostpolder lost het overtollige water uit de Oostpolder van Schieland op het Gouwekanaal en wordt vervolgens door het gemaal mr. P.A. Pijnacker Hordijk (cap. 2400 m³/minuut) bij de Julianasluis in Gouda op de Hollandse IJssel gemalen. De Gouwe is ontstaan als veenstroompje van Boskoop naar Gouda en is al in de 15e eeuw gekanaliseerd. Tot 1936 voeren alle schepen dwars door het centrum van Gouda, maar toen de schepen steeds groter werden, leverde deze route steeds meer problemen op. Besloten werd om de aansluiting van de Gouwe op de Hollandse IJssel om de stad heen te leiden. Tussen 1927 en 1936 is - mede in het kader van de werkverschaffing - ten westen van Gouda het 2,2 km lange Gouwekanaal gegraven.

De Hollandse IJssel is vanaf de Waaiersluis (een bijzondere sluis, ga er maar eens kijken of zoek in Wikipedia) in Gouda van levensbelang voor de afvoer van het overtollige water in de Zuidplaspolder. Het water wordt zowel direct vanuit de polder als vanuit de boezems op de IJssel gemalen. Deze unieke combinatie vindt plaats in het gemaal Abraham Kroes tussen Moordrecht en Nieuwerkerk aan den IJssel. De Hollandse IJssel was oorspronkelijk een zijarm van de Lek, die bij het Utrechtse Vreeswijk begon. Doordat de Lek een grotere rivier werd en de ontginning van het Hollandse veengebied om een gedegen afwatering vroeg, is in 1285 de rivierarm op last van Graaf Floris V afgedamd. Sommige bochten waren bijna haaks waardoor de rivier slecht bevaarbaar was, rond 1940 is de rivier genormaliseerd.

Schouwpeil met afsluitbare duiker © Arend Hoogeveen

In geval van een stormvloed en springtij kan de Hollandse IJssel heel slecht het overtollige water kwijt. Dit komt doordat het zee-water dat binnenstroomt het uitstromende water tegenhoudt. Als de dreiging vanuit de Noordzee te groot wordt, worden de schuiven van de stormvloedkering - de stuw bij de Algerabrug tussen Capelle en Krimpen aan den IJssel - naar beneden gelaten. De twee schuiven van ruim 80 meter breed en 11,5 meter hoog, zijn ieder tussen twee torens met een hoogte van 45 meter aan staalkabels opgehangen. Deze stormvloedkering is het eerste Deltawerk na de watersnoodramp in 1953 en is in 1958 in gebruik genomen. Ook zijn toen de dijken van de Hollandse IJssel tot aan Gouda op deltahoogte gebracht. Na de totstandkoming van de Maeslantkering in de Nieuwe Waterweg bij Hoek van Holland is de stormvloedkering wat minder belangrijk geworden, maar niet overbodig.

De Zuidplaspolder nu

De Zuidplaspolder is nu een overwegend groen agrarisch gebied. De buitengebieden rondom de kernen Nieuwerkerk aan den IJssel, Moordrecht, Zevenhuizen en Moerkapelle kenmerken zich vooral door veenweiden met veeteelt en kassenteelt en - helaas - einders met de gestaag oprukkende contouren van Rotterdam, Gouda en Zoetermeer.

In het gebied zijn enkele aantrekkelijke stukken natuurlandschap. Langs de oostoever van de Rotte zijn natuurlijk de Eendragtspolder, de Zevenhuizerplas, het Nessebos en het Koornmolengat meer dan bekend bij de Rotta-leden. Maar daarnaast zijn (of zijn nog in ontwikkeling) er nog enkele gebieden die de moeite waard zijn om te bezoeken. Zo is daar bijvoorbeeld tussen Nieuwerkerk en Capelle aan den IJssel het Hitlandgebied en over enkele jaren de Groene Waterparel & Restveen tussen Moordrecht en Nieuwerkerk. De ontwikkeling van de Goudse woonwijk Westergouwe ten westen van de Julianasluis, levert ook een groen/blauwe ecologische zone op die een verbinding vormt tussen het natuurgebied Oostpolder/t Weegje en de Krimpenerwaard. Ook oriënteert de gemeente Zuidplas zich om braakliggende bouwgronden, zolang er nog geen bouwplannen voor zijn, te bestemmen en in te richten als tijdelijke natuur.

Zoals uit het bovenstaande blijkt was - en is het nog steeds - een hele klus om dit polderlandschap te behouden en er de voeten droog te houden. Ik hoop dat het groene landschap in de toekomst bepalend blijft en besluit met een ode aan dit unieke stukje laagland.

De Ringvaart © Arend Hoogeveen

Polder

De kracht van de natuur,
de wind waait vrij,
het toont zo mooi hier,
als ik sta in de polder,
het geeft zoveel rust,
ik loop daar graag,
ik hoor de stilte,
ik zie de vogels dansen,
en de bloemen fleuren,
ik geniet van het wijdse.

De kracht van de natuur,
die is zo overweldigend hier,
ze gaat haar eigen gang,
moet in toom worden gehouden,
dag en nacht waakzaam,
bij tij en vooral bij ontij,
het moet wel,
ik wil er nog lang genieten.

De kracht van de natuur,
die is zo mooi in de polder,
je ziet wat geen schilder tekenen kan,
mooier dan de kunst en de kleuren,
de lucht, de aarde en het leven,
wie geniet hier nou niet van?

De oever langs de Hollandse IJssel © Arend Hoogeveen